

Dalia Kiseliūnaitė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros profesorė.
Moksliniai interesai: dialektologija, lyginamoji baltistika, onomastika, etnolingvistika.
Adresas: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.
El. paštas: dalyte58@hotmail.com.

Dalia Kiseliūnaitė: PhD in Humanities, Professor of Department of Baltic Linguistics and Ethnology of the Faculty of Humanities, Klaipėda University.
Research interests: dialectology, comparative Baltic studies, onomastics, ethnolinguistics.
Address: Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda.
E-mail: dalyte58@hotmail.com.

Dalia Kiseliūnaitė

Klaipėdos universitetas

DĖL PREILOS KILMĖS

Anotacija

Straipsnyje analizuojama *Preilos*, Kuršių nerijos kaimo, vardo kilmė. Iki šiol nepateikta nė vienos aiškios ir neginčytinai įrodytos vardo kilmės versijos. Taip yra todėl, kad nerasta onimo kilmės lingvistinės motyvacijos vietinių gyventojų kalboje. Pats kaimas įkurtas tik XIX a., o dauguma lingvistų linkę ieškoti ankstyvos (kuršiškos arba prūsiškos) jo vardo kilmės. Tam pagrindo teikia tiek fonetinis, tiek morfologinis vardo statusas, tačiau trūko įrodymų, kad motyvuojanti leksema su kamieniu *preil-* galėjo būti išsaugota vietinių gyventojų kalboje ar onomastikoje iki minėtojo laikotarpio.

Straipsnyje pasitelkiami keli tyrimo metodai: lyginamasis, vidinės rekonstrukcijos, kartografinis, geolingvistinis. Paaikškęjus, kad onimas kartografijoje pasirodo dar iki gyvenvietės atsiradimo, autorė spėja Kuršių nerijoje buvus iki šiol paminkluose nepaliudytą asmenvardį, kurio pagrindu susiformavo vietovardis, iš pradžių galėjęs funkcionuoti kaip kiemo (viensėdžio) vardas ar mikrotoponimas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kuršių nerija, asmenvardžiai, vietovardžiai, kartografija, kuršių kalba, Kuršo tarmės.

Abstract

The article discusses the origin of the place-name *Preila*. *Preila* is a settlement located in the Curonian Spit. To this day, there is no obvious and definitely proven interpretation of this name's origin. The reason for this is a failure to detect linguistic motivation of the origin of the onym in the *kursenieku* language. The settlement itself was set about as late as the 19th century, while most linguists tend to look for ancient (Curonian or Prussian) origin of its name. Both phonetic and morphologic structure of the name seems to support this ap-

proach, but there was a shortage of proof that motivating lexeme with the theme *Preil-* could survive through to the 19th century in the language or onomastics of *kursenieku* language.

The article employs several analysis methods, in particular: comparative, internal reconstruction, cartographic, geolinguistic. As some proof surfaced of presence of the onym in cartography prior to establishment of the settlement, the author makes assumption that it was an undocumented Curonian person's name that gave birth to a place-name, which could initially be just a name of a steading or a micro-toponym.

KEY WORDS: Curonian Spit, personal names, place-names, cartography, *kursenieku* language, Curonian language, dialects of Courland.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v0i15.835>

Kuršių nerijos vietų vardai yra nevienodo senumo ir nevienodos kilmės. Anksčiausiai užfiksuoti vardai yra *Neuhaus* (Dusburgiečio kronikoje XIV a. pradžioje, kalbama apie XIII a. pabaigos įvykius), *Rasýtė* (*Rossitten* 1372) ir, kiek vėliau, įvairiomis formomis rašomi, pasirodo kiti: *Kárvaičiai*, *Kuncai* (kirčio vieta neaiški), *Nidà*, *Šárkuva* (žr. Kiseliūnaitė, Simutytė 2005).

Préila, *Pérvalka*, *Skruzdžynė*, *Purovynė* laikomi gana naujais vardais, nes šios gyvenvietės įsikūrė persikėlus užpustytų kaimų gyventojams. Rodos, jų kilmė nekelia abejonių ar didesnių vardo kilmės aiškinimo problemų, išskyrus *Préilq*. Iki šiol bandymai paaiškinti vardo kilmę tradiciniu lingvistiniu metodu kaip prūsų ar netgi senosios Europos leksikos palikimą (Schmid 1989, 30) nėra sėkmingi: kaip kaimo vardas jis nerijoje negali būti senas, nes pats kaimas atsirado tik XIX a. Jeigu atmestume natūraliu būdu atsiradusio nebaltiškos kilmės vardo versiją (t. y., jei gyvenvietė įkurta kitataučių) ar kokią nors galimybę „primesti“ vietovardį iš „viršaus“ ar „pašalies“, turėtume laikytis nuostatos, kad leksemos, kuri davė pagrindą šiam vardui atsirasti, reikia ieškoti pačių nerijos gyventojų kalboje.

Straipsnyje kritiškai apžvelgiami ankstesnieji *Preilos* vardo etimologijos bandymai ir siūloma nauja interpretacija.

Šio vardo kilmės paieškai naudojamasi įprastais metodologiniais onomastikos principais:

- visų rašytinių ir sakytinių šaltinių vardo formų analizė, atsižvelgiant į galimus rašybos netikslumus ir klaidas;
- vidinės rekonstrukcijos metodu rekonstruojamoje leksemoje, be šaknies, grindžiamos ir likusios žodžio dalys – darybos afiksai, fleksija;
- semantikos pagrindimas: vietovardžio struktūrinės dalys turi būti semantiškai pamatuotos;

- geolingvistinis principas – variantų sklaida istorinėse kalbų ir jų grupių teritorijose; vieniši, nei šaknies struktūros, nei darybos, nei semantikos požiūriu nepagrįsti vietovardžiai yra sunkiai paaiškinami, bet svetimų kalbų onimų ar hibridų tarp gyvenamųjų vietų vardų ar miktrotoponimų pasitaiko (pvz., *Brokist* Kuršių nerijoje).

Onomastikos teorija sako, kad vietovardžiai, ypač vandenvardžiai, paprastai kinta nežymiai, lėtai, laikomi vienu iš seniausių leksikos sluoksnių, taigi nesant specialių postūmių iš šono (okupacijos, kultūrinės invazijos), netgi keičiantis gyventojų etninei sudėčiai, daug vietovardžių mažai pakitę perduodami iš kartos į kartą. Pirmiausia tai pasakytina apie vandenvardžius. Tačiau kaimų vardai dažnai atsiranda iš žemės savininko ar gyventojų asmenvardžio, todėl šiame sluoksnyje turime gana margą vaizdą: greta pačių seniausių, liudijančių etninę kalbinę pasiskirstymą ir/ar substratą, yra nemažai gyvenviečių ir ūkių, kelis kartus keitusių vardus. Todėl čia galime rasti nemažai baltų ir germanų kalbų kontaktų liudininkų. Klaipėdos krašte greta baltiškų *Kairių, Lūžų, Svencelės, Veprių* yra iš vokiškos kilmės asmenvardžių kilusių vardų: *Bendikai, Labrencišké, Lėbartai* ir pan.

Kuršių nerijos gyvenamųjų vietų vardai yra ypatingi – nepavyko nustatyti nė vieno kaimo vardo, pagrįsto vandenvardžiu (Kiseliūnaitė, Simutyte, 2005, 20). Tai logiška, žinant geografinius pusiasalio ypatumus. Beveik visi kaimai buvo prie marių, ir pabrėžti tai varde nebūtų joks įvardijimas. Tačiau ir asmenvardinę kilmę turi vos keli (prie tokių galbūt reikėtų skirti vardą *Kunca / Kuncė* (Schmid 1989, 29; Pėteraitis 1997, 205).

Neabejotinai vokiškos kilmės galime laikyti *Stangenalde, Neuhaus*, vėliau fiksuojamus *Schwarzort, Süderspitze, Lattenwalde* ir kai kuriuos kitus. Gyvenamųjų vietų pavadinimus gyventojai vertė iš vienos kalbos į kitą, neretai vertimai nebuvo pažodiniai (*Juodkrantė* iš *Schwarzort*, *Alksnyne* iš *Erlenhorst*, *Smiltynė* iš *Sandkrug*, *Kopgalis* iš *Süderspitze*). Dažnai sunku pasakyti, kuris istoriškai pirmesnis, nes rašytiniuose šaltiniuose ir kartografiijoje fiksuojami maždaug tuo pačiu metu, o šnekamoji kalbos tradicija šiuo požiūriu sunkiai atsekama. Dar kiti gyvenviečių pavadinimai išversti jau Lietuvos laikais, neretai verčiami iki šiol. Kai kurie turi gana seną lietuvinimo tradiciją, pvz., vardą *Šárkuva* paprastai vartojo ano kranto žvejai lietuviai (Gerullis 1922, 103), kuršininkai laikėsi senosios formos *Sārkuva*, o vokiečiai remdamiesi rašytiniu variantu *Sarkau* pagal skaitymo taisykles ėmė tarti *z* (lygiai taip pat elgėsi ir su gyventojų asmenvardžiais: tarė *Zakūt*

vietoje *Sakūt*). Įdomių vertimų būta dar kuršininkų tradicijoje: pvz., *Mel-laiš kalns* iš vok. *der Schwarze Berg*.

Aiškas arba beveik aiškas etimologijas turi *Sarkava* / liet. *Šarkuva*, *Pervalka* (kurš. *Pervelk*), *Skrudynė* (kurš. *Skrudzine*), *Puroynė* (kurš. *Purvine*), *Pilkupa* (liet. *Pilkopa*), *Priedinė* (kurš. *priede* ‚pušis‘). Nors ne iki galo iširta šaknies reikšmė, tačiau absoliučios daugumos tyrinėtojų (tiek lietuvių, tiek vokiečių) baltiška etimologija grindžiami *Nida*, *Agila*, kurios kitas variantas *Nagliai* (kuršininkai vartojo tik *Agile*, o vokiškai kalbėdami *Negeln*), *Rasytė*, *Kunca*, *Karvaičiai* (Kiseliūnaitė, Simutyte 2005).

Preilos kaimo istorija nėra labai sena, gyvenvietė įkurta 1843 m., kur persikėlė užpustyto Naglių kaimo gyventojai. Panašiai atsirado ir *Pervalka*, kurią 1836–1843 m. įkūrė buvusio Naujųjų Naglių kaimo gyventojai. Vardas *Pervalka* arba kuršininkų *Pervelk(a)*¹ iš liet. *pervilkti*, kurš. **parvilkt* ‚pertempti, pergabenti‘. Pavadinimas gali būti motyvuojamas tuo, kad į naująją vietą pustomų Naglių gyventojai valtimis pervežė (pertempė, pervilko) išardytus trobesius. Kadangi miško savavališkai kirsti nebuvo galima, statyboms mediena buvo naudojama taupiai. Tačiau įdomu tai, kad Kuršių nerijos kartografijoje pavadinimas *Perwelk* pasirodo dar gerokai iki *Pervalkos* įkūrimo, tada, kada dar žemėlapiuose rodomi *Karvaičiai* (galutinai užpustyti 1795 m.) (Schrötter 1802, žem. nr. 1)². Galbūt, dėl nuolatinio pustomo kilnojančio gyventojams, dalis jų galėjo kurtis šiauriau ir anksčiau arba pervilkdavo į įlanką (?) ar slėnį kažką kita, ne trobesius. Žodis *vilkti* reikšme ‚tempti, sunkiai gabenti‘ vartojamas latvių kalboje ir lietuvių tarmėse: *Tie pelkininkai vežimų vežimais tų ropių (bulvių) pyvilks* Dov. *Šieną veļka su žieminēms šļajēms* Žr. (LKŽ). Be to, Vakarų Prūsijoje būta dar vienos nedidelės gyvenvietės tokiu vardu (rašyba įvairavo: *Parwark*, *Perwalk*, *Perwalke*). Grasilda Blažienė laiko jį prūsizmu (Blažienė 2005, 375). Dėl ankstyvos fiksavimo datos (1400 m.) reikėtų su šia nuomone sutikti, juolab kad panašus prūsų vietovardis fiksuojamas Jurgio Gerulio (*Parwolke*) (Gerullis 1922, 121) ir pietų aukštaičių (dab. Baltarusijos) teritorijoje (*Pér-*

¹ Kildinimas iš liet. apeliatyvo *pervalkas* „sausuma tarp dviejų vandens kelių, kuria buvo pervelkami laivai“, bandant motyvuoti, esą per šią vietą buvo tempiami laivai iš marių į jūrą, nelabai įtikinamas dėl dviejų priežasčių: žodis nėra užfiksuotas vietinėse tarmėse; jūroje buvo naudojami kitokie laivai negu mariose, todėl niekur jų vilkti nereikėjo, jūriniai laivai buvo paliekami ištraukti jūros pakrantėje.

² *Perwelk Unke* – antrasis žodis neaiškus, gali būti, kad blogai nurašyta *lenke* (žemuma, slėnis).

valkas). Tai leidžia spėti, kad leksemą **perwelk-* ar **perwalk-*, reiškiančią vietą, kur kas nors pervelkama, pertempiama, vakarų baltai galėjo vartoti ir plačiau.

Fiksuojamos kelios *Preilos* vardo formos: liet. *Prėila*, *Preīliai*, kurš. *Preīli*, *Prēli*, vok. *Preil*. Nustatant *Preilos* vardo kilmę galimos kelios prielaidos:

- kadangi gyvenvietė nesena, greičiausiai jai vardą davė to meto vietiniai gyventojai, kuriuos pagal kalbą galime skirti į tris kalbines grupes: lietuviai, kuršininkai ir vokiečiai; taigi etimologijos turime ieškoti baltų arba vokiečių kalboje;
- vietiniai gyventojai galėjo turėti atmintyje vietovardinį analogą (įvardijimo metu kokių nors asociacijų pagrindu perkelti kitos jiems pažįstamos vietovės vardą);
- galėjo perkelti kaimo vardui asmenvardį (to meto Kuršių nerijos gyventojų sąrašuose turime ieškoti asmenvardžio su šaknimi *Preil-*);
- vietovardis gali būti padarytas iš bendrinio žodžio, apeliatyvo, struktūriškai ir semantiškai galinčio pamatuoti sudarytą vietovardį (plg. *Priedinė* iš kurš. / la. *priede* ‚pušis‘, *Puroynė* iš kurš. / la. *purus* ‚pelkė‘).

Yra dar vienas teoriškai įmanomas, bet nepaliudytas būdas: vietovardį gali primesti valdžia. To meto istorinėmis aplinkybėmis taip galėjo atsirasti tik vokiškas ir turėtų būti aiškus jo šaltinis (paliudytas įvardijimo dokumentas, asmenvardis ir pan.). Kol kas tokių duomenų nerasta. Dėl vokiškos vietovardžio kilmės tektų smarkiai abejoti, nors visiškai paneigti tokios galimybės nereikėtų, nes taip rašomas istorinis vietovardis yra buvęs ar tebėra „giliojoje“ vokiečių kalbos teritorijoje *Preil* (Lunden, Šlėzvingo-Holšteino apskr.), *Preilsdorf* (lenk. *Przyłęgów*, Vroclavo apskr.), žinomas

Žemėlapis nr. 1. *Perwelk* (Schrötter 1802)

ir asmenvardis *Preil*. Tačiau, jeigu Kuršių nerijoje vardas būtų „primestas“, tai greičiausiai jį, kaip ir kitus naujesnius vokiškus vardus, kuršininkai tartų taip, kaip buvo mokomi mokykloje – [prail], o ne pagal Prūsijos vokiečių tarmių tradiciją [preil]. XIX a. nerijos gyventojai buvo mokomi vokiškose mokyklose, kur grafemomis *ei* buvo žymimas dvibalsis *ai*, plg. jų pačių asmenvardžių to meto rašybą: *Dezkeit*, *Jakeit* (tariama *deckait*, *jakait*). Šiaurinės dalies gyventojai XIX a. antrojoje pusėje sparčiai mokėsi ir vartojo bendrinę (Hochdeutsch), o ne Prūsijoje paplitusį šnekamosios vokiečių kalbos variantą *platt*, prieš įvedant privalomą vokiečių dėstomąją kalbą daugumos gyventojų gimtoji kalba buvo ne vokiečių *platt*, skirtingai nuo pietinės dalies apie Pilkopą, Rasytę, Šarkuvą³. Kad *Preilos* vardas niekada neturėjo tradicijos būti tariamas su *ai*, rodo pačių kuršininkų tarimas: *preĩl* su *ei*, kuris dažnai dėl pirmojo komponento siaurėjimo artimas siaurai tariamam vienbalsiui *ē* (plg. kurš. *rēz* < *reĩza* ‚kartas, sykis‘, *grēt* iš liet. *greĩt* ir kt.), todėl tie, kurie bandė rašyti gimtąją kalbą, kartais užrašydavo pagal lietuvių rašybos taisykles: *Prėle*, *prėlenieks* ‚preilininкас, preiliškis‘ (Pietsch 1991, 235).

Preilos baltiškosios etimologijos versiją stiprina kuršininkų vartojama daugiskaitos forma *Preiĩi* (loc. *Preiĩuos* Schmid 1995, 24; gen. *nu Preiĩu* Bezenberger 1888, 9 ir kt.), kuri iki 1960 m. šnekamojoje lietuvių kalboje buvo atliepiama daugiskaitos forma *Preĩl(i)ai* (dėl klaipėdiškiams būdingos *l* palatalizacijos sunku atkurti kamiengalį)⁴. Daugiskaitos formos autentiškumas nekelia abejonių, tokiais atvejais galima tikėtis asmenvardinės arba apeliatyvinės oikonimo kilmės, nes tokia forma vietovardyje dažnai atlieka *genus commune* vaidmenį.

Be Kuršių nerijos *Preilos*, svarbūs ir kiti objektai su šiuo vardu baltų kalbų teritorijose. Jų pasikartojimas ir senas fiksavimas leidžia atmesti galimą vokiškos kilmės versiją. Vokiečių rašytiniuose šaltiniuose nurodoma dar viena gyvenamoji vieta vardu *Preil* / *Preyl* Semboje, netoli Žuvininkų (Fischhausen), kur minimi keli skirtingi šios vietovės objektai: kalnas

³ „Die Kuren sprechen aber niemals plattdeutsch, sondern immer nur das reinste Hochdeutsch, wie sie es in der Schule lernen“ (Passarge 1858, 254).

⁴ Oficiali forma *Preila* buvo įvesta 1923 m. pabaigoje ir paskelbta „Klaipėdos krašto valdžios žiniuose“ nr. 132. Tačiau vietiniai gyventojai vartojo ir daugiskaitos formą *Prei(li)ai* (Kiseliūnaitė, Simutyte 2005, 37), matyt, pagal kuršininkų dgs. *Preiĩi*. Apie 1960-uosius, pasitraukus iš krašto beveik visiems vietiniams gyventojams, buvo pereita prie oficialiosios vardo formos *Prėila*.

Preyler Hünenberg, smuklė *Preuel-Krug*, *Preil-Krug*, dvaras *Preyl-Schloß*. Vietovėje rasta prūsų piliakalnių ir gyvenviečių pėdsakų, o dvaro savininkai Lehndorfai save kildinę iš senųjų prūsų (MLE 3, 681). Dėl galimos prūsiškos vietovardžio kilmės verta prisiminti dar asv. *Preylam* 1407 m. Ylavoje, kurį Reinholdas Trautmanas skaido į *prei* + *lam*, tačiau neatmestina ir kitokia sandara, kur *am* gali būti priesaga, tokia prūsų vardyne taip pat egzistuoja (Trautmann 1925, 80, 66). Vardą galėjo atsinešti ir pajūryje išplitę kuršininkai, jo rašytinis fiksavimas nėra itin senas.

Kuršių nerijos vietovardis *Preiļi* turi identišką latvių vardino atitikmenį *Preiļi*, miesto vardą Latgaloje. Šis pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose pasirodo jau XIII a. viduryje (*Preylen*) (Anspaks 1996, 34), tad vokiška šio vardo kilmė tikriausiai dar mažiau tikėtina. Be to, Bauskos apylinkėse prie Vecumniekų užrašytas gyvenamosios vietos vardas (latv. *mājoārds*) *Prēiļi* greta *Preiļi* ir asmenvardis *Preile*, Kuržemės leidinyje *Preile* (Latvijas vietvārdu vārdnīca 2010, 14). Pietų Kuržemėje ir Žiemgaloje (Nygrandoje ir Jekabo Janševskio raštuose) užfiksuotas daiktavardis *preiļis* ‚neprašytas svečias vestuvėse‘ ‚ein ungebetener Hochzeitsgast‘ (*preiļi dzied*, – *kas tuos preiļus priecināja? pļav[ū] maize, kaņep[ju] ciba, tas tuos preiļus priecināja* BW. 1026) iš **prei-eilis* ‚Herangekommener‘ (‚pienācējs‘, liet. ‚ateivis‘ – aut.) (ME 3, 385). Ši leksemos reikšmė liudijama ir raštijoje: plg. *Viņas acis dzedri raudzījās nelūgtajā preiļi* (K. Zariņš, cit. iš Kursīte 2007, 252), be to, ji greičiausiai suponavo ir kitą: *preiļi* ‚Užgavēnių persirengėliai‘ (Kursīte, ten pat). Latvijos vietovardžių žodyno sudarytojas Ojars Bušas spėja, kad vietovardžio *Preiļi* pirminė reikšmė galėjusi būti ‚atvykėliai, atėjūnai‘ (Latvijas vietvārdu vārdnīca, 2010, 15). Esama ir kitų etimologinių versijų, labiau siejamų su regiono, kuriame yra Preilių miestas, latgališka būdvardžio reikšme ‚plokščias, lygus‘ (Latgolys lingvoteritorialuo vuordineica 2012, 575). Kadangi Latgala yra tolokai nuo tarmės, kurios pagrindu susiformavo kuršininkų kalba, labiau tikėtina žodžio *preiļis* pirmoji reikšmė ‚atėjūnas, atvykėlis‘, kuri paliudyta pietų Kuržemėje.

Latvių kalbos *preiļis* reikšmė leidžia spėti ne tik apeliatyvinę ‚ateivis, atėjūnas‘, bet ir asmenvardinę *Preilos* kilmę, o pravardinės kilmės asmenvardis galėjo atkelti iš Kuržemės. Tokiu pavyzdžiu, kai ne tik asmenvardinės, bet ir apeliatyvinės kilmės vardas galėjo nukelti kartu su gyventojais, galėtume laikyti gyvenvietę Kuršių marių skalvių pakrantėje *Agila* ir Kuršių nerijos *Agila* (kuršininkų *Aģile*). Vientiso kalbinio ploto oni-

mai, tokie kaip *Nida* Kuršių nerijoje, Prūsijoje (su *ī*) ir Kuržemėje, galėjo atsirasti dėl artimose kalbose ar dialektuose panašių įvardijimo būdų ir darybos modelių (Kiseliūnaitė, Simutyte 2005, 32). Kad Semboje gyventa kuršiškos kilmės žmonių, greičiausiai pasklidusių pajūriu iš Kuržemės, rodo ne tik istoriniai šaltiniai, bet ir vietovardžiai (*Neu Kuren, Groß und Klein Kuren, Cranzkuren*), tačiau pagrįstai abejojama, ar tai vietiniai senųjų kuršių palikuonys⁵ (Широухов 2011, 128).

Remiantis šiomis paralelėmis reikėtų ieškoti vienos bendros baltų lekšemos, apeliatyvo, davusio pagrindą tiesiai vietovardžiui arba per asmenvardį.

Pirmiausia reikia išsiaiškinti žodžio struktūrą, kuri nėra tokia paprasta, kaip gali pasirodyti. Žodžio dalis *preil-*, kaip spėjama, galėtų būti kontrakcijos būdu susidariusi iš vakarų baltų priešdėlio *prei-* (lie. *prie-*) ir šaknies *ei-* ‚eiti‘, toliau praplečiant priesaga *l*: *prei/prie + ei + l*. Dvibalsis *ei* čia pasirodo vietoj kirčiuoto rytų baltų *ie* (plg. dar up. *Deimenà*, vakarų ir šiaurės žemaičių asv. *Deīvelaitis, Meižỹs, Pleīkis*, vakarų žemaičių *peitoỹs* (ak. *peītoī*) ‚pietų vėjas‘).

Prūsų priešdėlį *prei-*, gana gausiai paliudytą asmenvardžiuose, atitinka lietuvių asmenvardžių *prie-*: *Priebutas, Priegilas, Priegintas, Prietautas* ir kt. (Zinkevičius 2008, 126) bei minėtieji prūsiški asmenvardžiai su *Preil-*, *Preyl-*. Kad vakarų baltai turėjo priešdėlį *prei-*, rodo ne tik prūsų kalba, bet ir vakarinės lietuvių tarmės (*preikalas* K. Donelaičio, Pj, Šv), *preimenė* Krtn, End, Jdr, Vvr, Tv: *preimenė[je] kūrena ugnį* Jdr (LKŽe). Kontrakcijos būdu tikriausiai su šaknimi *ei-* ‚eiti‘ sudaryta ir daugiau žodžių: Prūsijos lietuvių *preikšas* ‚našlės antras vyras, meilužis‘ (v. baltų *prei-* / liet. *prie + ei + (k)š-*)⁶, *preismė* ‚properša tarp debesų‘ (Šatės). Panašiai traktuojamas ir latvių kalbos *preīlis* ‚atėjūnas‘, ‚neprašytas svečias‘. Priešdėlio *prei-* kontrakcija paliudyta ir su kitomis šaknimis. Įdomus ir geografiškai artimas darinys yra *preirā* (LKŽ iš Rusnės; Gerullis 1933, 88) ‚pie laivo šonų pritaisyta lentelė su skylėmis irklams įdėti‘, susidariusi greičiausiai *prei-* pridėdant prie šaknies *ir-* ‚irti, irkluoti‘.

Kad baltų apeliatyvas **preil-* galėjo reikšti veiksmo atlikėją, rodo jo bendrabaltiška priesaga *l* (plg. liet. *piršlỹs, bėglỹs*, la. *bēglis, zaglis* ‚vagis‘).

⁵ Šiuo požiūriu įdomi archeologų Romano Širouchovo ir Vladimiro Kulakovo polemika (žr. Широухов, 2011).

⁶ Kitaip etimologizuojama, tačiau taip pat išskiriamas priešdėlis *prei-* LEW 319.

Ieškodami Kuršių nerijos *Preilos* vardo kilmės vietinių gyventojų kalboje, turėtume ieškoti tarmėse išlikusio ar paliudyto daiktavardžio **preilis*, turinčio asmens reikšmę. Iš jo galėjo kilti vietovardis (dėl reikšmės plg. vtv. *Naujokai, Pelkininkai, Lauksargiai*) arba asmenvardis *Preilis* (plg. asv. *Sakūtis* > k. *Sakūčiai, Kairys* > k. *Kairiai* ir kt.). Lietuvių kalboje tokio nerasta. Aptikus kuršininkų kalboje *preilis* reikšme ‚ateivis, atėjūnas‘ ar pan., prisiminus kaimo istoriją, jis čia derėtų kaip kirvis kotui ir koreliuotų su *Pervalka* ‚persikėlimo vieta‘. Deja, ir kuršininkų kalboje jo paieškos kol kas nevaisingos. Tokio apeliatyvo nerasta nei kuršininkų, nei artimiausiose lietuvių tarmėse, prūsiškos vietovardžio kilmės versija galima tik per asmenvardį. XIX a. Klaipėdos krašto gyventojų sąrašai dabar yra neblogai žinomi, jie skelbiami duomenų bazėse, bet iki šiol Klaipėdos krašte neteko aptikti jokio asmenvardžio su šaknimi *Preil-*.

Prisiminus gyvenvietės istoriją, reikia kelti klausimą, ar kaimas buvo įkurtas tuščioje vietoje, ar galėjo perimti vardą iš ankstesnės gyvenamosios vietos ar kokio kito įvardyto objekto. Peržiūrėjus gausią kartografinę medžiagą⁷, aiškių duomenų, kad anksčiau čia buvusi kita gyvenamoji vieta, kurios vardą XIX a. viduryje būtų galėję rasti persikėlėliai iš Naglių, nerasta. Ir tai neturėtų stebinti, nes dauguma žemėlapių iki F. L. Šrioterio įvairiais rašybos variantais žymi tik stambesnes gyvenamąsias vietas: *Schwarzort, Negeln* (rečiau *Aigella*), *Nidden, Pillkopen, Rossitten, Kunzen, Sarkau*. Išnykusių kaimų vardai kurį laiką dar figūruoja kai kuriuose žemėlapiuose su priedašu *Stelle* ‚vieta‘ arba *früher* ‚ankstesnis‘: Geografiškai artimiausi kaimai prie vėliau įkurtos Preilos – šiaurėje Karvaičiai (žemėlapiuose fiksuojami iki XVIII a. pabaigos), pietuose – Nida. F. L. Šrioteris buvo Rytų Prūsijos topografinių žemėlapių pradininkas, jo 1802 m. žemėlapyje (Schrötter 1802) nurodomi ir kai kurie kiti Kuršių nerijos objektai: kopos, ragai, bet nepažymėta įlankų (žem. nr. 2). Iki jo tokie objektai kartografijoje labai retai pasitaikydavo (*Gausutės* įlanka prie Rasytės, pažymėta Kasparo Henebergerio žemėlapyje – išimtis). Tačiau ir šiame visapusiškai išsamiaame ir vertingame žemėlapyje objektų, turinčių vardą, panašų į Preilos, nėra.

⁷ Naudoti žemėlapiai iš rinkinio *Eckhard Jäger Prussia-Karten 1542–1810* (Jäger, 1982), *Preussens See-Atlas. Herausgegeben von dem Ministerium des Handels Küsten-Karte*. Berlin, 1841, duomenų bazės <http://www.davidrumsey.com>, <http://wiki-commons.genealogy.net>. Čia aptariami tik tie žemėlapiai, kurie sudaryti iki ir iškart po Preilos įkūrimo.

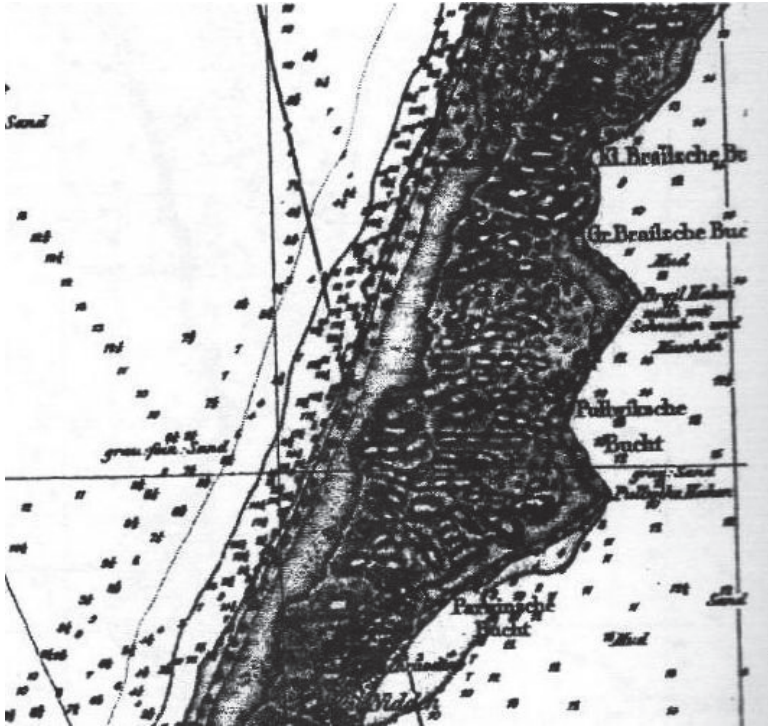
Žemėlapis nr. 2. Schrötter 1802
(Preila nepažymėta)

Žemėlapis nr. 3. URMTB027_1834

Vis dėlto pavyko ap-
tikti galimų „priešistori-
nės“ Preilos pėdsakų kar-
tografijoje. Tarp pirmųjų
karinių topografijos žė-
mėlapių, vadinamųjų *Ur-
messtischblatt*, yra žė-
mėlapis, datuojamas 1834 m.
(žem. nr. 3), kuriame dar
nėra Preilos kaimo, bet
aplink tą vietą yra keli
objektai, pažymėti var-
du *Brailsche: Brailsche B.*
(kalnas), *Brailsche Ellern
Busch* (alksnių krūmynas).
Marių dalyje nurodomos
dvi įlankos: *Kl. Brails-
che Bucht* ir *Gr. Brailsche
Bucht*, tačiau, kaip jau
minėta, jokios gyvenvie-
tės nėra. Vėlesniuose žė-
mėlapiuose, pasirodžius
Preilos gyvenvietei, at-
siranda ir įlankų pavadi-
nimai *Kl.* ir *Gr. Preilsche
Bucht*. Vos porą metų
prieš oficialiai registruo-
jamą Preilos įkūrimą pa-
sirodo *Preussens See-Atlas*
(1841) (žem. nr. 4), kuris
laikytinas bene detaliau-
siau XIX a. Kuršių nerijos
žemėlapiu, teikiančiu dau-
giausia informacijos apie

įvairius vietų vardus. Jame fiksuojami kone visi įvardyti objektai, tarp jų ir
buvusių kaimų vietos. Čia taip pat pažymėtos įlankos *Kl. Brailsche Bucht*

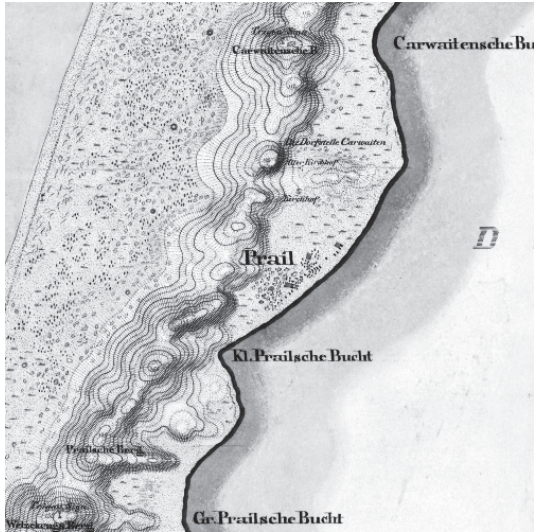
Žemėlapis nr. 4. See-Atlas 1841

ir *Gr. Brailsche Bucht* bei *Brail Haken*. Vėlesniuose žemėlapiuose šiauriau Mažosios Preilos įlankos imama žymėti gyvenvietė, jos vardas rašomas *Preil*, o įlankos ir ragas vadinami *Preilsche* be didesnio rašybos įvairavimo⁸. Lietuvos laikais pasirodo topografinių žemėlapių, kuriuose vartojamos formos *Preila* ir *Preilai* (1938 m., žr. Kiseliūnaitė, Simutyte 2005 bibliogr.). Kuršininkų kalbos vardo forma *Preile* / *Preiļi* nurodoma ne kartografijoje, bet kituose šaltiniuose, dažniausiai demonstruojant kalbos pavyzdžius.

Jeigu 1834 m. ir 1841 m. žemėlapiai nėra koks nesusipratimas ar klaidotė, išeitų taip, kad iki gyvenvietės įkūrimo jau būta įlankos vardo⁹. Įlan-

⁸ Tiesa, dar viename kiek vėlesniame topografiniame žemėlapyje, vad. *Urmesstischblatt* (1859) pasirodo ir gyvenvietė *Prail*, ir įlankos, ir kalnas *Prailsche* (žr. žem. nr. 5).

⁹ Nors geografinis kriterijus neleidžia abejoti, kad kalbama apie tą patį objektą – dvi Preilos įlankas, tebelieka mįslė, iš kokio informacijos šaltinio jų vardai užrašyti, nes yra net du neatitikimai: *B* vietoje *P* ir *ai* vietoj siaurai tariamo *ei*. Kadangi jie abiejuose žemėlapiuose kartojasi, tai šaltinis gali būti tas pats arba antrajame žemėlapyje vardai perrašomi iš pirmojo.

Žemėlapis nr. 5. Preil_URMTB027_1859

koms vardus paprastai suteikia žvejai, nes jiems labiausiai jie reikalingi. Dažniausiai vardai yra susiję su objekto ypatybėmis (*Zirge rags*, vėliau į vokiečių kalbą išverstas *Pferdehaken*, *Kaze rags*, išverstas į vok. *Ziegenhaken*, dar vėliau į lietuvių *Ožkų ragas*), kiti pavadinami pagal artimiausią gyvenvietę (*Karvoikė bukte*, *Karweiten Bucht*) arba pagal gyventojų asmenvardį (*Libis Bucht*). Taigi dar iki *Preilos* kaimo vardo galėjo būti

vartojamas panašios kilmės kito geografinio objekto vardas. Tačiau iškarta kyla klausimų: kaip jis buvo tariamas, kodėl žemėlapyje taip skiriasi pirmojo priebalsio ir dvibalsio rašyba nuo vos po keleto metų atsiradusio kaimo vardo *Preil*, reguliariai atliepiančio kuršininkų vartojamą formą *Preile* ar *Preiļi*? Jeigu toks asmenvardis kaip **Brail-is/-s* buvo, kam kuršininkams taip jį perdirbti suteikiant kaimui vardą? Labiau įtikėtina, kad žemėlapių sudarytojai suklydo užrašydami galimai asmenvardinės kilmės įlankos pavadinimą¹⁰. Jos vardas nebuvo fiksuojamas ankstesnėje kartografijoje, kol neatsirado poreikio daryti topografinius žemėlapius.

Taigi labiausiai tikėtina versija būtų tokia: įlanka galėjo būti vadinama asmens, vadinamo *Preilis* ar *Preils*, vardu. Asmenvardyje senoji žodžio *preiļis* reikšmė išbluko. Tokių atvejų pasitaiko gana dažnai: juk nedaugelis galėtų paaiškinti, ką reiškia *preiļšas*, o asmenvardžių su šia šaknimi Klaipėdos krašte gana daug. Panašiai atsitiko su žodžiu *la.* / kurš. *gulbis* ‚gulbė‘: nors Richardo Pyčo žodyne nurodoma leksema *gulbs*, apklausiami infor-

¹⁰ Tokio rašybos įvairavimo galima rasti ir kituose vėlesniuose žemėlapiuose, pvz., tame pačiame žemėlapyje rašoma: *Preilsche Bucht*, *Preil*, bet *Prailsche B. (Berg)* (Blatt: 8 Kinten Aufgenommen vom Königlich Preussischen Generalstabe 1859/60 Neue Ausgabe 1880, Einzelne Nachträge 1882, <http://www.kdr100.de/mapview.php?M=8>).

mantai sutrinka ir sako, kad paukštis vadinasi *švane*, o *Gulbis* esanti žmogaus pavardė. Nenuostabu, kad nė vienas informantas nežino, kas yra *lybis*, neprisimena nė vieno žmogaus tokia pavarde (nors istoriniai dokumentai fiksuoja), bet visi žino, kur yra *Lybio* įlanka. Asmenvardinė kilmė paaiškintų ir kito objekto vardu *Preil* Semboje atsiradimą. Nors ten jis galėtų būti ir prūsiškas, bet neatmestina ir Kuršo kilmės versija.

Deja, kalbininkas negali atsakyti į visus su vardo istorija susijusius klausimus, pvz., kiek marių pakrantėje gyventa pavienių, ne kaimuose susibūrusių gyventojų, kurių vardu galėjo būti pavadinti geografiniai objektai? Per kiek laiko įsikūrė Preilos gyvenvietė, kitaip sakant, ar galėjo jos pradžia būti viena ar kelios sodybos, žvejams žinomos ne mažiau kaip dešimtmetį iki nurodomos oficialios Preilos įkūrimo datos? Kodėl tokio ar panašaus asmenvardžio nerandame dokumentuose, o kitos šeimos gana kruopščiai registruojamos tiek bažnyčių knygoje, tiek kituose dokumentuose, palieka pėdsakus kapinių įrašuose, daugumos vardai kartojasi ir pasiekia XX a.?

Nors Preilą iš tikrųjų pastatė naujakuriai, atėjūnai, kuriuos galima vadinti žodžiu *preiļi*, bet kas juos taip vadino, kieno atžvilgiu jie būtų atėjūnai? Plg. *Naujokas* ar *Jaunzemis* yra tas, kuris ateina į kitų jau apgyvendintą vietą.

Iki šiol lingvistų nepastebėti kartografijos duomenys leidžia spėti asmenvardinę *Preilos* vardo kilmę, greičiausiai sietiną su Kuršo kalbos paveldu. Tačiau patvirtinti šią versiją galėtų tik istoriniai duomenys – dokumentiškai paliudytas asmenvardis.

L i t e r a t ū r a

- Anspaks 1996 – Antons Anspaks. *Preiļu novads*. Preiļi: Preiļu rajona padome.
- Bezenberger 1888 – Adalbert Bezenberger. *Über die Sprache der preußischen Letten*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht's Verlag.
- Gerullis 1922 – Georg Gerullis. *Die Altpreußischen Ortsnamen*. Berlin, Leipzig: W. de Gruyter.
- Gerullis, Stangas 1933 – Jurgis Gerullis, Christianas Stangas. *Lietuvių žvejų tarmė prūsuoje*. Kaunas.
- Jäger 1982 – Eckhard Jäger. *Prussia-Karten: 1542–1810; Geschichte d. kartographischen Darstellung Ostpreussens vom 16. bis zum 19. Jh.*; Weissenhorn. Anton H. Konrad Verlag.
- Kiseliūnaitė, Simutyte 2005 – Dalia Kiseliūnaitė, Laima Simutyte. *Kuršių nerijos vietų vardai*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
- Klaipėdos krašto valdžios žinios*, nr. 132. 1923 12 29. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas.
- Kursīte 2007 – Janīna Kursīte. *Neakadēmiskā latviešu valodas vārdnīca jeb novadu vārdenē*. Rīga: Madris.

- Latgols lingvoteritorialuo vuordineica*, t. 2. Zyn. red. Ilga Šuplinska. Rēzekne: Rēzeknis augstškola, 2012.
- Latvijas vietvārdu vārdnīca*, t. 3. Rīga: LU latviešu valodas institūts, 2010.
- LEW 1962–65 – *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, C. Winter.
- ME 1923–32 – Kārlis Müllenbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelins. Rīga, Sēj. 1–4 (elektroninē versija).
- MLE 2006 – *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Passarge 1878 – Ludwig Passarge. *Aus Baltischen Landen*. Studien und Bilder. Glogau: Verlag von Carl Flemming.
- Pēteraitis 1997 – Vilius Pēteraitis. *Mažosios Lietuvos ir Toankstos vietovardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Pietsch 1991 – Richard Pietsch. *Deutsch-kurisches Wörterbuch*. Lüneburg: Verlag Nordostdeutsches Kulturwerk
- Schmid 1989, 1995 – Wolfgang P. Schmid. *Nehrungskurisch. Sprachhistorische und instrumentalphonetische Studien zu einem aussterbenden Dialekt*. Herausgeben von Wolfgang P. Schmid. I., II. Mainz: Akademie der Wissenschaften un Literatur; Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.
- Trautmann 1925 – Reinhold Trautmann. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Zinkevičius 2008 – Zigmantas Zinkevičius. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Широухов 2011 – Роман Широухов. Контакты пруссов и куршей XI–XIII вв. по археологическим источникам. *Lietuvos archeologija*, t. 37. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 167–206.

Kartografinė medžiaga

- Duomenų bazė: <http://www.davidrumsey.com>.
- Duomenų bazė: <http://wiki-commons.genealogy.net>.
- Königlich Preussischen Generalstabe 1859/60 Neue Ausgabe 1880, Einzelne Nachträge 1882: <http://www.kdr100.de/mapview.php?M=8>.
- Schrötter F. L. 1802 – *Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict / aufgenommen unter Leitung... Frey Herrn von Schroetter in den Jahren von 1796 bis 1802; gestochen von Carl Jäck, Heinrich Kliever; Meno Haas, C. Mare script., sculps.*
- Preussens See-Atlas*: Geschichte; Übersichtskarte Leuchtthürme; Küstenansichten. Herausgegeben von dem Ministerium des Handels. Berlin, 1841. Klaipėdos Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus archyvas.

Dalia KiseliūnaitėREGARDING THE ORIGIN OF
PREILA'S PLACE-NAME

Summary

The article discusses possible versions of *Preila's* place-name origin. The author proposes to eliminate German origination line due to the reason alone that its pronunciation in the local dialect and relation with spelling corresponds to Baltic and not German language (*Hochdeuch* that was used by inhabitants of Northern Curonian Spit) rules. Internal reconstruction method was applied and revealed phonetic and morphological structure of the onym that was proven to be consistent with data from other Baltic languages. The article also puts on target the occurrence of the oikonym with the theme *Preil-* over the historical region of Baltic languages. This lexeme is most popular with Western Balts but has also been detected in the region of Eastern Balts (a settlement name *Preili* is well documented). There are structural, distributional as well as semantic presumptions to imply the presence of the lexeme *preilis* (meaning “newcomer”, “settler”, “self-invited guest”) in *kursenieku* language or lingual memory; the lexeme might have been eliminated from usage due to lexical concurrence but could remain in onomastics, most probably in personal names. Personal name readily forms up an oikonym that, on the matter in question, could initially represent not a settlement but a smaller-scale living location or an object (a hill, grove or a bay) related to it. Name of *Preila* bay is indicated in two maps dated 1834 and 1841, i.e. prior to official *Preila* settlement's establishment date, which is 1843. Though interpretation of orthography of the place-name indicated in maps is somewhat problematic, this does not disprove the Baltic-origin version put forward by the author. She thinks that a lexeme with the theme *preil-* (“newcomer”) was present in languages of Western Balts. Be it as it may, unambiguous affirmation regarding the origin of *Preila's* place-name will be available no sooner than origins of a nearby village and a personal name that could descend to a place-name are identified in historical sources.